

СОЦІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: РЕФЛЕКСІЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Михайло Грушевський був вченим з широким спектром наукових інтересів. Серед його численних вподобань у сфері соціогуманітаристики вагоме місце поряд з історією посідала соціологія. Це обумовили різні чинники: епістемологічна близькість цих двох наук, схильність вченого до народницької та народно-державницької концепцій у дослідженні історії України, вплив суспільних трансформацій доби Першої світової війни, революційних потрясінь та повоєнного часу, рецепція студій провідних європейських соціологів.

Грушевськознавці відмітили, що інтерес Михайла Сергійовича до соціології формувалася поступово протягом тривалого періоду. Одним з перших на це звернув увагу О. Прицак. Він припустив, що вже в студентські роки молодий науковець читав книги Г. Т. Бокля, О. Конта та Г. Спенсера, які дали йому перші елементи позитивістсько-соціологічних знань [4, с. XLVIII–XLIX]. Подальший крок М. Грушевського до соціології був зроблений на початку XX ст. під час його поїздки 1903 р. до Франції, куди він був запрошений російським соціологом М. Ковалевським для читання лекцій у Російській високій школі суспільних наук, де «запізнався з головними діячами французької соціології», у тому числі з Е. Дюркгеймом. Було відзначено також вплив праць керівника паризької школи дослідників людського мислення Л. Леві-Брюля [4, с. LVII–LVIII]. Наслідком цього, на думку зарубіжного українського історика, у творчості Михайла Сергійовича перебування в Парижі «мало переломове значення», оскільки через кілька років у вступі до 7-му тому Історії України-Руси він назвав себе «істориком-соціологом». Такої ж думки дотримувалася В. Ульяновський [5]. За словами О. Прицака, «соціологія стала відтепер пасією» вченого [4, с. LIX].

Цікаву думку щодо формування соціологічних поглядів М. Грушевського висловив В. Білодід. Він відмітив еволюцію світогляду вченого «від романтичного народництва через «позитивне» (зорієнтоване на ідеї Г. Бокля, О. Конта, Г. Конта) народництво до народництва, угрунтованого в критично переосмисленій соціології Е. Дюркгейму» [1, с. 48]. Розвиваючи думку О. Прицака, автор статті, опублікованої у біобібліографічному словнику, зазначив, що Михайло Сергійович сприймав соціологію як науку про соціальний розвиток суспільства [1, с. 49].

І. Шостак стверджує, що автору «Історії України-Руси», який формувалася під впливом народництва, імпонували пошуки Е. Дюркгейма, «які прагнули віднайти колективістське підґрунтя явищ історії і культури» [6].

Т. Лапан зазначає, що методологічна позиція М. Грушевського була обумовлена «прихильністю вченого до історико-соціологічного методу». Метод цей у європейській соціологічній думці був розроблений Е. Дюркгеймом, М. Вебером, Л. Леві-Брюлем [3, с. 56, 57].

Але, розглядаючи соціологічні погляди М. Грушевського, сучасні науковці особливу увагу звернули на роки його еміграції (1919–1924). Саме в цей період він створив Український соціологічний інститут [5] і видав свою головну соціологічну працю «Початки громадянства (генетична соціологія)», публікація якої, на думку автора повинна була сприяти відродженню серед української наукової спільноти інтересу «до соціологічних дослідів» [2, с. 3]. В умовах гострої суспільної кризи, яку переживало українське суспільство, автор розглядав свою книгу з точки зору її практичного значення для розуміння витоків цих суспільних процесів [2, с. 5, 6]. На думку І. Шостак, ця «праця ... дає можливість скласти уявлення про погляди автора на предмет і проблематику соціологічної науки. Соціологію автор визначає тут як науку про загальні і постійні тенденції і форми соціального розвитку. Аналізуючи основні ідеї позитивізму, еволюціонізму, органістичної соціології та марксизму, було зауважено, що висновки соціологів-органістів ґрунтуються на переконанні, ніби соціальне життя можливо звести до тих же формул, які описують явища природи. Однак соціальне життя має історичний характер, тому жоден із соціальних законів не володіє тими прогресивними функціями, що притаманні законам природи» [5].

О. Ясь проаналізував умови соціологізації гуманітаристики і зазначив, що «упродовж 1920–1930-х рр. стався загальний поворот до студіювання соціального світу минулого, намічений паростками соціологізації історії ще на зламі XIX–XX ст. Соціологічна пропозиція справила помітний вплив на історичні студії М. Грушевського ще до Першої світової війни» [8, с. 124-125]. На думку сучасного вченого, ситуація повоєнного, революційного часу у Європі спричинила еміграційні хвилі, які стали «своєрідним каталізатором, змусивши вченого доволі глибоко зануритися у царину всесвітньої історії та соціології, зокрема спричинили створення Українського соціологічного інституту» [8, с. 125].

Л. Чугаєвська зазначає, що «Соціологічні погляди самого М. Грушевського формувалися під впливом класичного позитивізму та соціології О. Конта, Е. Дюркгейма, етнології та психології В. Вундта і були

відтворені в таких його працях: «Початки громадянства», «На порозі нової України», «Хто такі українці і чого вони хочуть?» та інших. Аналізуючи соціальні факти та соціальну еволюцію в минулому, вчений вбачав вирішальну роль у змінах людського життя через конкуренцію індивідуалістських і колективістських тенденцій та їх періодичне чергування. Боротьба цих двох тенденцій зумовлює ритм соціальної еволюції» [7, с. 57].

Отже, історіографічний аналіз питання щодо соціологічних поглядів М. Грушевського засвідчує, що сучасні українські грушевськознавці простежили трансформацію наукового світогляду вченого від історика-позитивіста до історика-соціолога. Соціологічні погляди Михайла Сергійовича формувалися тривалий час, що виявилось не тільки дослідницьких практиках вченого – соціологізації історії, а й у створенні Українського соціологічного інституту, інституції, яка б підняла соціологію до академічного рівня.

Література

1. Білодід В. Грушевський Михайло Сергійович. *Філософська думка в Україні: Біобібліогр. Словник. Авт. кол.: В. С. Горський, М.Л.Ткачук, В. М. Нічик та ін.* Київ : Унів. видавництво «Пулсари», 2002. С. 47–51.
2. Грушевський М. С. Початки громадянства (генетична соціологія). Відень, 1921. 328 с.
3. Лапан Т. Генеза соціологічних поглядів Михайла Грушевського. *Вісник Львівського університету. серія соціологічна.* 2010. Вип. 4. С. 53–59.
4. Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського. *Грушевський М. С. Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. / редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін.* Київ : Наук. думка, 1991 (Пам'ятки іст. думки України). 1994. Т. 1. С. XL–LXXIII.
5. Ульяновський В. І. Проекти українського соціологічного інституту М. С. Грушевського. *Філософська і соціологічна думка.* 1992. № 7. С. 109–123.
6. Шостак І. В. Внесок Михайла Грушевського у становлення української соціологічної науки. *Наукові записки. Історичні науки.* Вип. 8. Острого, 2007. С. 200–220. URL: https://eprints.oa.edu.ua/1286/1/shostak_120403-3.pdf
7. Чугаєвська Л. Наукова діяльність українських вчених-соціологів в еміграції. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент.* 2013. Вип. 12. С. 56–62.
8. Ясь О. «Колективний чоловік» на авансцені історії: соціологізація минувшини в дослідницьких практиках М. Грушевського. *Український історичний журнал.* 2014. № 6. С. 123–149.

УДК 316.01

Слющинський Б.В.

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології

СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА: ВІД МИНУЛОГО ДО МАЙБУТНЬОГО

З давніх часів людина намагалася пізнати себе, вивчити себе і зрозуміти себе. Але це зробити та дослідити було надто важко. Попередній стан розвитку філософської і соціологічної думки в Європі обумовив і теоретично і методологічно появу нового наукового напрямку, зосередженому на вивченні взаємодії людини і суспільства, тобто на соціальних відносинах. Адже саме соціальні відносини об'єднують людей, створюють відповідні колективи і сприяють їхньому сумісному існуванню. Тому виникає і відповідна наука, яка намагається дослідити ці відносини і принципи формування соціальних утворень. Потреба в такому науковому напрямку була актуальною і для соціальної практики. Відповіддю на соціальні запити науковців стали праці французького мислителя Огюста Конта (1798 – 1857 рр.). Саме завдяки О. Конту і появляється така наука, як соціологія. Саме тому О. Конта і вважають основоположником соціології [1, с. 102].

Огюст Конт виклав свої погляди у шеститомному «Курсі позитивної філософії» (1830– 1842) і чотиритомній праці «Система позитивної політики, або Соціологічний трактат про основи релігії людства» (1851– 1854). О. Конт, випускник паризької Політехнічної школи (1814), був першим в історії філософії мислителем, який мав базову технічну освіту. Це дало йому змогу принципово по-новому підійти до розуміння і тлумачення цілої низки проблем, що й знайшло своє завершення в його теорії позитивізму [2, с. 359].

Послідовником О. Конта був відомий англійський філософ, історик і економіст Джон Стюарт Мілль (1806–'873 рр.) – прихильник буржуазної демократії і ліберальних реформ. Особливе значення для соціології мала праця Дж. Мілля «Система логіки силогічної і індуктивної», в якій він виклав чотири методи дослідження, які використовуються і до цього часу:

– метод схожості: якщо в декількох випадках при дослідженні будь-якого явища є лише одна спільно обставина, то вона і є причиною (або наслідком) даного явища;